

Η ελληνική ποίηση του 21ου αιώνα – από την εξουσία στην παρρησία

Του Βασίλη Λαμπρόπουλου

Αναγνώστης, 3/23

Από τη γενιά Σολωμού-Κάλβου ως και την γενιά του 1970, δηλαδή για ενάμιση περίπου αιώνα, η ελληνική ποίηση λειτουργούσε ως ένα κορυφαίο καθεστώς αλήθειας. Άρθρωνε την «λαλιά που δεν ξέρει από ψέμα». Ήταν ο λόγος που αποκάλυπτε και συμπύκνωνε την αλήθεια του έθνους, του τόπου, της γλώσσας, του υποκειμένου, του φύλου, της διαγωγής. Εφάρμοζε και επαλήθευε ένα μεγαλεπήβολο πολιτιστικό πρόγραμμα. Έπαιζε ένα μείζονα κανονιστικό και παιδαγωγικό ρόλο, εφάμιλλο της επιστήμης και της πολιτικής, καθώς νομοθετούσε το εσωτερικό συλλογικό και ατομικό δέον. Ασκούσε τον ρόλο της μέσα από ένα τεράστιο δίκτυο καθεστωτικών θεσμών όπως (δίνω πρόσφατα παραδείγματα επειδή είναι πιο γνωστά) ο εκδοτικός οίκος (Ίκαρος), το βιβλιοπωλείο (Κέδρος), το κατάστημα (Λέσχη του Δίσκου), το περιοδικό (Επιθεώρηση Τέχνης), η κριτική (Βάσος Βαρίκας), ο σύλλογος (Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία ΤΕΧΝΗ), η γκαλερί (Καλλιτεχνικό Πνευματικό Κέντρο Ωρα), η τακτική στήλη εφημερίδας (επιφυλλίδα) και φυσικά οι πανεπιστημιακές Νεοελληνικές Έδρες. Αυτό το θεσμικό δίκτυο επέβαλλε όχι μόνο την αλήθεια της ποίησης αλλά προπάντων την ποίηση ως προσωπική και συλλογική αλήθεια. Η ποίηση αποτελούσε ένα καθεστώς αλληλένδετων ιδεών, αξιών, αρχών και θεσμών.

Το πολιτιστικό καθεστώς που επέβαλλε την ποίηση ως απόλυτη και κοινή αλήθεια κατέρρευσε την τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα. Κατέρρευσε παγκοσμίως διότι εξαντλήθηκε το μεγαλεπήβολο ευρωκεντρικό εγχείρημα της εσωτερικής καλλιέργειας, όπου ο πολιτισμός λειτουργούσε ως αυτογνωσία και αυτολογοκρισία των αστών. Κατέρρευσε ειδικά στην Ελλάδα και διότι ο πολιτισμός απέκτησε λαϊκές διαστάσεις και κυκλοφορίες, χάνοντας το υψηλό και αυτόνομο κύρος του, και η ισχύς του λογοτεχνικού κανόνα ατόνησε. Με τη γενιά του 1980 η ποίηση έχασε τον καθοδηγητικό προορισμό της και αποσύρθηκε στον ιδιωτικό εαυτό και την αναπόληση.

Όπως έχω αναπτύξει αλλού, περνώντας μέσα από τον δημιουργικό αναστοχασμό της «αριστερής μελαγχολίας» η γενιά του 2000 έφερε στην ποίηση μια πολύ διαφορετική λειτουργία. Η καινούργια ποίηση δεν είναι καθεστώς αλήθειας αλλά άσκηση παρρησίας. Δεν διαθέτει κανέναν από τους πανίσχυρους παραδοσιακούς θεσμούς αλλά προκύπτει ως συμβάν. Επέρχεται καταστασιακά και λειτουργεί με πρακτικές, όχι συμβάσεις. Η ποίηση του 21^{ου} αιώνα συμβαίνει εκεί που ο στίχος ομιλεί με παρρησία για καταστάσεις όπου διακυβεύεται ποιος αποφασίζει και με ποιους μηχανισμούς επιβάλλει τι είναι αλήθεια. Επεξεργάζεται διάγνωση, δεν απονέμει δικαίωση. Η ποίηση αυτή είναι διερευνητική, πρισματική, πειραματική, αγωνιστική, δραστηκή.

Στην παραδοσιακή θέση της ποίησης το ιστορικό μυθιστόρημα αποπειράθηκε να δημιουργήσει ένα δικό του καθεστώς αλλά του έλειπαν η κατάρτιση και η συγκρότηση, και τελικά το επόμενο καθεστώς αλήθειας το συγκρότησε η ιστοριογραφία, η οποία έχει πάρει τη θέση της ποίησης στη δημόσια σφαίρα. Πρόκειται για τη σημερινή κανονικοποίηση και επιτήρηση της σαστισμένης μεταμοντέρνας ελληνικής ταυτότητας μέσα από τη συγκρότηση του αρχείου, της κληρονομιάς, και της επετείου. Τον 21^ο αιώνα το καθεστώς της ιστορικής αλήθειας κυβερνά τον ελληνισμό με την ανακατανομή της ατομικής και συλλογικής μνήμης του. Αφού η ποίηση αρνείται (προς τιμήν της) να χαλιναγωγήσει την εξέγερση με το να κατασκευάσει ένα μέλλον για λογαριασμό της, και η πεζογραφία παραμένει προσκολλημένη στην αστική ηθογραφία, η ιστοριογραφία ελέγχει τον πληθυσμό με την κυβερνητική διαχείριση του παρελθόντος του. Την ποιητική αλήθεια της Κικής Δημουλά και την αφηγηματική αλήθεια της Ρέας Γαλανάκη διαδέχτηκε η ιστορική αλήθεια της Μαρίας Ευθυμίου.

Στο μεταξύ η ελληνική ποίηση του 21^{ου} αιώνα, η οποία δεν ενδιαφέρεται να εξουσιάσει συμπεριφορές ούτε να ελέγξει το πολιτιστικό χρηματιστήριο, δρα με επιτελεστικούς και ριζωματικούς τρόπους στα διάκενα και τα περιθώρια του κυρίαρχου λόγου. Συνομιλεί ενεργά με την κριτική θεωρία, το αχειραγώγητο φύλο, την αναρχία, τη νομαδικότητα, την μετα-απουκία και τον παγκόσμιο νότο αμφισβητώντας με παρρησία την αλήθεια, την μεταφυσική, την κανονικότητα και την ορθότητα. Οι παραπάνω σκέψεις είναι μια συνοπτική Φουκωνιανή προσέγγιση στο έργο της, το οποίο εξελίσσεται ως διαρκές γίνεσθαι.

(*) Ομότιμος Καθηγητής, Νεοελληνική Έδρα Κ. Π. Καβάφη, Τμήματα Κλασικής και Συγκριτικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν